

הרב אוריאל אליעזר בנר

כי בסוכות הושבתי - ענני כבוד

הפרק השני יעסוק בשייכותו של הכלל 'אף הן היו באותו הנס' המשמש סיבה לחיוב נשים במספר מצוות- למצוות סוכה.

בפרק השלישי נדון בדברי הגר"א הממקם את ענני הכבוד ש'בגללם' אנו עושים סוכות בשלב מסוים בעל משמעות בהליכת ישראל במדבר וממילא כבעל תוכן מיוחד.

בפרק הרביעי ננסה למצוא חוט מקשר בין חלק מהנקודות בפרקים הקודמים.

קושיית הרא"ם ותירוציה

רש"י בפרשת בהעלותך (י, ל"ד) מפרט את ענני הכבוד ותפקידם ומונה ביניהם אחד מלמטה, דבר זה עורר את הרא"ם לשאלה בעניין מצות סוכה: "אם הדבר כן מדוע לא צוותה התורה לעשות בסוכה אחד מלמעלה ואחד מלמטה וארבע מארבע רוחותיה מאחר שהסוכה אינה אלא דוגמת העננים שהיו מסבבים את ישראל מלמעלה ומלמטה ומארבע רוחותיהם כדכתיב בסוכות תשבו למען ידעו דורותיכם כי בסוכות וכו'".

תירוצים שונים ניתן לשאלה זו וניתן לחלקם לשתי קבוצות:

א. מפרשים שהבינו אחרת מהרא"ם וחלקו על ההנחה שהיה ענן מלמטה או על ההבנה שאין משמעות הלכתית לקרקעית הסוכה כדופן.

ב. מפרשים שהבינו שבשני הנקודות צודק הרא"ם ואף על פי כן אין השאלה אינה קשה כיוון שהיחס בין העננים לבין מצוות סוכה שונה מאשר הניח הרא"ם.

בין השייכים לקבוצה הראשונה נזכיר את בעל ה'כתב וקבלה'. וז"ל בתירוצו הראשון: "למאי דקיי"ל וסוכה תהיה לצל שצריך להיות מיצל תחתיו וכשחמה מרובה מצלתה

"בסוכות תשבו שבעת ימים למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" [ויקרא כ"ג מ"ב] מהן אותן סוכות בהם ישבו בני ישראל במדבר? נחלקו בדבר תנאים (סוכה י"א) האם ענני כבוד או סוכות ממש. ברצוננו לברר מספר נקודות בדעת רבי אליעזר הסובר שאנו יושבים בסוכות זכר לענני הכבוד. בירור זה מלבד היותו בעל ערך כשלעצמו מקבל משמעות נוספת לאור דברי אחרונים הרואים בפסיקת הלכה בעניין זה הנראה כחסר משמעות הלכתית (או"ח סי' תרכ"ה) סיבה הלכתית. וז"ל הבכורי יעקב (תרכ"ה, ג'): "בפרי מגדים כתב שצריך לכוון (בישיבה) גם כן שהקיפם בענני כבוד... לכתחילה אבל בדיעבד יצא כשלא כיוון רק לצאת (כלומר, לצאת בלבד ולא כוונה נוספת א.ב.) ולענ"ד... בסוכה שציווי הכתוב הוא שיכוון כן מלמען ידעו... יש לומר דאפילו בדיעבד לא יצא... ולכן אם אכל כלילת הראשונה בסוכה בלא כוונה, זו יש להחמיר לאכול שוב כזית בכוונה".

(אמנם להלכה פסק המ"ב בסק"א כדעת הפרי מגדים ולא כדעת ה'בכורי יעקב').

ברור שאין כוונת הבכורי יעקב שעלינו לערוך את הביירוים כדי לצאת ידי חובת המצווה, אך שמא ניתן לומר שהבנתם מוסיפה לדעתו להידורה של מצווה.

משלוש פנים עיקריות נבחן את הקשר בין סוכה לענני הכבוד. כל אחת מהם עומדת בפני עצמה. כתת נושא שאינו זקוק לנושאים האחרים, אך לאחר בירור כל אחד לכשעצמו נצביע על קשר או קשרים בין דיון לחברו.

בפרק הראשון נדון בשאלת הרא"ם אודות חוסר ההתאמה לכאורה בין מספר ומיקום ענני הכבוד לבין הנדרש מאתנו בעשיית סוכה.

ויקב גם בדפנות... ואף קרקע הסוכה, יסבור ר"א דצריך שיהיה מדבר הכשר".

וממשיך החלקת יואב ומביא ראיה לחידושו: "וכן מוכרח קצת לר"א דסובר (סוכה כ"ז ע"ב) דאין יוצאין מסוכה לסוכה איך יפרנס המקרא ופנית בבוקר והלכת לאהלך, ואף שיקח עמו הסכך והדפנות מ"מ קרקע הסוכה היא קרקע אחרת, ועל כרחך דר"א צריך תמיד שהקרקע לא יהיה קרקע עולם".

ומסיים החלקת יואב: "ומה דאנן לא קיי"ל כן הוא מטעם דקיי"ל כרע"ק דסוכות ממש, וכן בפנים יפות בפרשת אמור פסק דאנן. קיי"ל סוכות ממש, אך קשה דהטור והשו"ע (סי' תרכ"ה א') פסקו דסוכה זכר לענני כבוד... והדבר צ"ע רב".

הרי שהחלקת יואב הבין באופן ברור שרבי אליעזר סובר שגם הקרקעית בכלל הסוכה.

גם האבני נזר (או"ח סי' תנ"ט) רואה בקרקע חלק מהסוכה וז"ל: "מוכח ממסכך ברה"ר דפסול לר' אליעזר משום סוכה שאולהאו גזולה ועל כרחך קרקע הסוכה נמי קרי סוכה, וכן מוכח מסוכה ע"ג סוכה דכשאין קרקע עליונה יכולה לקבל כרים וכסתות אלא ע"י הדחק עליונה פסולה לרבי יהודה דדירת קבע בעינן עיין ר"ן ריש סוכה ואי קרקע סוכה לא חשיב סוכה יהיה דינו כמו דפנות דלא בעינן בהו קבע לר' יהודה כדאיתא בסוכה (כ"א ע"ב) אלא ודאי קרקע סוכה חשיבה סוכה ונאסרת גם כן".

לעומת זאת, ברשימות שיעורים להגרי"ד סולוביצ'יק (עמ' ר') מצויה דעה שונה, וז"ל: "נראה... דאפילו לרמב"ם שסובר שהדפנות עם הסכך משוות עצם החפצא של הסוכה מ"מ קרקע אינה בעצם החפצא של הסוכה כי בסוכה אין דין קרקע כלל. ואף שיש דין קרקע ברשויות דשבת מ"מ מסר הגר"ח זצ"ל לבנו הגאון ר' משה זצ"ל שבסוכה אין דין

פסולה ואינה כשרה אלא כשלמטה צלחה מרובה מחמתה (עיין טור סימן תרל"א דעת בעל העיטור) אם כן הכשר סוכה תלוי בצל שלמטה ושפיר הוא דומיא דענני כבוד" מבין הכתו"ק שיש גם בקרקעית הסוכה דיני סוכה, אמנם לא במובן של חומר מסוים וכדומה, אלא בעצם העניין שמדידת צל וחמה נקבעת לפי השלכתם על הקרקע. לפי זה במה שהיה מתפרש בפשטות כאמת מדה לאיכות הסכך ותו לא - יש לראות נתינת תפקיד ומשמעות לקרקע לפחות במובן מסוים, ובכך מתקיים בה זכר לענן התחתון בענני הכבוד.

בתירוצו השני הולך ה"כתב והקבלה" בדרך אחרת וכותב: "בילקוט סוף פרשת פקודי ויכס הענן... זה אחד מענני כבוד ששימשו את ישראל במדבר ארבעים שנה אחד מימינם... וענן שכינה ביניהם... מבואר בזה כי אחד מלמטה שאמר הסיפרי אינו תחת כפות רגליהם, כי אם הענן שהיה באוהל ביניהם, וזה נקרא מלמטה נגד הענן מלמעלה, הנה נגד זה מה שביניהם נעשה דוגמתו בקיום מצות ישיבת סוכה בחלל הסוכה שבין הדפנות".

ומה שכתב בתירוץ הראשון שגם הקרקע נחשבת חלק מהסוכה דורש הרחבה מעט.

בחלקת יואב (או"ח סי' כ"ז) גם כן בדרך זו אלא שהוא לא הסתפק במציאת איזושהי משמעות בקרקע אלא התייחס לקרקעית כחלק מן הסוכה ממש וכך כתב: "מה שהקשתי לעיל דאין פוסל ר' אליעזר מסכך ברה"ר הלא קרא דלך לא קאי רק על הסכך, ואפילו לעניין מה שחל שם שמים על הסוכה דעת הרא"ש דעצי דפנות אינן אסורין מדין תורה, ואפילו לשיטת התוס' זבחים דף ל"ז ע"ב דמבואר שחולקין על הרא"ש אבל לעניין גזל ודאי דאין איסור בדפנות ולמה פוסל ר' אליעזר מסכך ברה"ר... ואולי דר"א לשיטתו... דסוכה זכר לענני כבוד וכיוון דענני כבוד היה לכל צד ואף מלמטה על כן לר"א צריך כל הסוכה שתהא מפסולת גורן

סגי כיוון שעכ"פ א"א לעשות דוגמת העננים ממש שהרי הם היו ענני כבודו".

מסוף דבריו למדנו שביסודו של דבר שאיפתנו, לעשות זכר הדומה באופן ממש אלא שמגבלותינו האנושיות הן אלו העומדות ביסוד ציווי התורה המסתפק בזכר לא מוחלט.

המהר"ל (גור אריה בהעלותך שם) כתב: "קושיא זאת אינה קושיא למבין כי הענן שהיה מן השמים בין שהיה למעלה בין שהיה מן הצד. הכל נחשב למעלה כמו השמים אשר הם על האדם ואע"ג שהשמים הם תחת האדם (לכאורה... כוונתו שענני הכבוד היו גם מלמטה תחת האדם- ביאור הרב הרטמן שם)- הם על האדם שאין האדם על השמיים וכן בענן עצמו שהוא בא מלמעלה משישה פאות העולם-נחשב הכל עליהם... לכך אין מצוות סוכה רק למעלהולא למטה כי אם היה עושה למטה או מן הצד לא היה זה דומה לעננים" דברים דומים מצאנו ב"נחלת יעקב" [על פרש"י לתורה].

נראה לומר... דלא הקפידה תורה אלא על הסכך שנקרא סוכה ולא על הדפנות ולא על מספר העננים".

לעומת ה'צידה הדרך' הרואה מימד של ויתור באי עשיית זכר מדויק סבורים המהר"ל והנחלת יעקב שאין כאן ויתור ומבין את הסוכה כזכר מדויק לנקודה המהותית שבענני הכבוד.

לשני קדמונים אלו ראוי לצרף את דבריו של האדמו"ר רמ"מ שניאורסון זצ"ל מליובאוויטש (שערי הלכה ומנהג או"ח ח"ב סימן פ') המאריך לבאר הדגשתו של בעל התניא בשו"ע של "צונו לעשות סוכות העשויות לצל כדי שזוכיר נפלאות ונוראותיו כנגד ענני כבודו שהקיפם בהם לצל לבל יכה בהם שוב ושמש".

כבאה ללמד: "שגידרה של מצוות סוכה הוא שצריכה להיות עשויה לצל... נוסף לזה

קרקע כלל ונראה כדבר פשוט דהחלות דשם שמים בסוכה אינה כלל על הקרקע... וא"כ יפלא... מדוע סלקא דעתך לפסול מטעם מצוה הבאה בעבירה, וכשרה דווקא משום דאינה נגזלת (כמו שהוזכר בדבריו לעיל א.ב.) הרי דין הגזל ומצהב"ע חל דווקא בחפצא של המצווה" וכעין זה כתב בספר מועדים וזמנים סימן ק"ח.

שני תירושים נוספים בדרך זו המפקקת בנתוני השאלה מופיעים בפירוש תולדות אדם על הספרי (בהעלותך שם): "א. יראה לענ"ד... דאותו שלמטה... לא היה משמש כי אם בעת מסען, ובנוחם נסתלק הענן שלמטה, ואחרי שלא שימש אפס בנסוע ישראל, לא מיקרי מחיצה, דאוהל זרוק לא שמייה אוהל וכמוהו לא שמייה-מחיצה... ועוד שהכתוב אומר כי בסוכות הושבתי את בני משמע בעת קביעות חנייתם" (ועיי"ש ראיתו לכך שהענן התחתון לא היה עימם תמיד ב. דמהאי טעמא אין עושין זכר לענן שלמטה דאפשר שהענן שלמטה היה סמוך לארץ בפחות מטפח דכארעא סמיכתא דמיא ולא מיחשב בפני עצמו כמו בשני סככים דכל פחות מטפח, ביניהם חלל- לא מיחשב לסכך בפני עצמו".

הסיעה השניה אינה חולקת על הנחת היסוד של השאלה, שבענני הכבוד היה גם מימד של קרקע בנוסף לדפנות ולסכך, ואף על פי כן אינה רואה בדבר סיבה לחייבנו להתייחס לקרקע כחלק מהסוכה.

בספר צדה לדרך הבין שקושית הרא"ם היא רק על הזכר לענן שבקרקע, ותמה מדוע לא הדגיש הרא"ם את הפער בין ארבעה עננים שמסביב לבין שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח שבסוכה. וכוונתו להגדיל את הקושיה ולחזק את ההכרח לישיבה באופן יסודי. וז"ל: "על כן נראה דהקושיא מעיקרא ליתא, מאחר שהסוכה אינה אלא דוגמא בעלמא כדי שזוכור נפלאותיו ונוראותיו שעשה לאבותינו בהיקף העננים, לפיכך דוגמא וזכר כל דהו

לעננים). ואת הקושיה אודות הקרקע מיישב ואומר: "וי"ל כי הסכך עיקר למעלה מחמה וגשם להורות אין מזל לישראל ושלא לעבוד לכוכבי לכת ולי"ב מזלות כדומה כאומות העולם בלתי לה' לברו, משא"כ למטה הענן להגן מפני נחשים וכדומה אין צריך למטה וכו' וצדדים דפנות ארבע דווקא".

מדבריו נראה שאין המצווה מתיימרת להיות זכר מדויק או מסוים למה שנעשה אלא מדגישה את התוכן המשמעותי לדורות המוצא את ביטוייה והקשרו לענני הכבוד, והוא הקשר הישיר בינינו לבין רבש"ע שלא דרך אותם מתווכים התופסים מקום מרכזי עבור אומות העולם (ובכך מיישב הוא באופן יסודי יותר גם את הקושיה מהדפנות) הבנה זו במשמעותה של מצוות סוכה מצויה גם בהקדמת ספר עונג יום טוב וז"ל: "כי ענין מצוות סוכה יורה על שהוציאנו מממשלת צבא השמים ונתונים נתונים אנחנו להשגחת ה' ולהנהגתו בלי שום אמצעי ולא ככל הגויים".

הרחבת דברים בעניין ניתן למצוא בספר זמן שמחתנו לראש ישיבת חברון הגר"ד כהן סימן י"ז.

הב"ח בתחילת הלכות סוכה סבור שעיקר ה'למען ידעו' האמור בסוכה הוא זכירת יציאת מצרים ולא הישיבה בסוכות במדבר לכשעצמה (עיי"ש באריכות) לאור זה כותב הוא ליישב קושיית הרא"ם:

"שמצוות סוכה אינה רק לזכור יציאת מצרים וזה יגיע לאדם ע"י ישיבת סוכה שצלתה מרובה מחמתה זכר לענני הכבוד שהגינו עליהם בכל מקום מפני החמה והשרב ומזה יגיע לזכרון שאר נפלאותיו ונוראותיו אשר עשה להגן עלינו ביציאת מצרים והדבר ידוע שהאחד שלמטה לא היה להגן מפני החמה כי אם להנמיך הגבוה, ואין מזה זכרון לשאר ההגנות אשר הגין עלינו ביציאת מצרים".

שמתנאי הסוכה הוא שצריכה להיות צלתה מרובה מחמתה".

ומראה שם השלכות הלכתיות לדבר. בסיום דבריו מיישב את קושיית הרא"ם הנ"ל ע"פ דרכו: "אולי יש לומר שאין זה רק דוגמא וזכר כל דהו (כדברי ה'צדה לדרך') אלא אדרבה זהו בדיוק - דכיוון שכל הזכר הוא רק על פרט זה שבעניני הכבוד שהקיפם בהם לצל שבשביל זה די בשתי דפנות וטפח עם סכך מלמעלה".

ובמה נתייחד עניין הצל לעומת הגנות אחרות שניתנו ע"י ענני הכבוד (הריגת נחשים, השווית הרים - מכילתא בשלח י"ג, כ"א)? זאת נבין מדבריו של המבי"ט בבית אלוקים (שער היסודות פל"ז) המבאר מדוע לא נעשה זכר למן ולבאר: "שהבאר והמן היו... דבר הכרחי שא"א בלי מציאותם כלל - לא הוקבע רמז להם אבל ענני כבוד שלא יהיו בחורב ביום וקרח כלילה הוקבע ימי החג רמז לעננים".

ועל דרך זה יש לבאר את הדגשת עניין הצל: "שעניני ההגנה שבהם שהיו נוגעים לנפשות - אין עושים להם זכר... רק על פרט זה שהיקפם בהם לצל לבל יכה בהם שרב ושמש שהוא חסד וחיבה יתירה כדי שהליכתם במדבר תהיה באופן שאין בה צער כלל".

ומשתלבים הדברים עם גישתו של המהר"ל שאין כאן זכר לא מדויק אלא דיוק באיזכור נקודה מהותית שהתבטאה בענני הכבוד.

הפרי מגדים (אשל אברהם סי' תרכ"ה) כתב בישוב קושיית הרא"ם "הנה מצדדים יש לומר היה רק סביב למחנה ישראל לא לכל אחד בפני עצמו".

ובכך ישב את שהעיר הצדה לדרך שהשאלה אינה רק על הקרקע (אלא שיש להעיר שדבריו מחודשים מעט שהרי סוף סוף נהנו מהגנה זו גם אלו שלא היו צמודים

אך תוס' המפרש שהיו בכלל הנס או הישועה, מתקשה - מדוע סוכות לא בכלל.

מתרצים התוספות: 'התם בעשה דאורייתא אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיוון שהיו באותו הנס'.

(יש להשוות לתוס' מגילה ד' ע"א ד"ה 'שאף' ואפשר שיש הבדלים ביניהם גם בנקודות משמעותיות לדין ואכמ"ל).

ותירוץ זה יכול להתפרש בשני אופנים:

א. במצוות שעיקרן דרבנן - כשתיקנו תיקנו גם לנשים משא"כ במצוות דאורייתא לא תיקנו חז"ל חיוב ביחוד לנשים (רעק"א הנ"ל).

ב. במצווה דאורייתא אין לנו לחייב מטעם "אף הן" שאין לנו לדרוש טעמי המצוות אבל במצוות דרבנן - תקנו אף לנשים מטעם זה.

לעומת זה בשיטה לא נודע למי קידושין ל"ד כתב: 'טעמא דכתיב האזרח וא"ת לימא ליה איצטריך סד"א חיבות שאף הן היו באותו הנס... ובירושלמי פירש באותו הנס באותה סכנה' כלומר: דווקא במקום סכנה ולא משום נס דענני כבוד דלא בזה סכנה (לשון חת"ם בשו"ת או"ח סי' קפ"ה בשם שער המלך ועיי"ש מש"כ בזה).

אבל בתוס' דידן מחד הביא את הירושלמי ומאידך דן מדוע לא נאמר בסוכה אף הן, משמע: "דגם להירושלמי שייך לעניין סוכה גם כן סכנה וכן נראה שהרי עננים היו מסככים להם מנחש שרף ועקרב ואין לך סכנה גדולה מזה במדבר הגדול והנורא" (ערול"ג סוכה כ"ח ד"ה 'יליף').

וכתב על כך בשו"ת חזון עובדיה (פסח ח"א עמ' רצ"ב): "וליתא שהרי בספרי (בהעלותך י', ל"ד) איתא וענן ה' עליהם יומם שבעה עננים היו... ואחד מלפניהם... הורג נחשים ועקרבים... ונמצא שפירוש בסוכות הושבתי הוא על ששת העננים ואילו הענן שלפניהם היה הורג את

דומה שבהבנה השייכות שבין סוכה לענני הכבוד דומים דבריו לדברי הפרי מגדים, ושניהם מחפשים את התוכן העקרוני אותו עלינו ללמוד דרך הסוכה, ולא דווקא את ההשוואה המפורטת בין ענני הכבוד לסוכה.

דרך שונה מן הדרכים הנ"ל מצויה בתירוץ הראשון של מהר"ם בן חביב (בספר הזכרון 'גנזי מועדים' ובספר דרשות מהר"ם בן חביב): "הטעם של ז' ימים היינו למען ידעו דורותיכם כי בסוכות- דהיינו ז' עננים הושבתי את בני ישראל". כלומר, שהזכר למספר העננים בעשיית הסוכה אמנם מתקיים, אך לא במימד המקום אלא במימד הזמן.

אף הן היו באותו הנס - בסוכה

בשלושה נושאים שונים אומרת הגמרא שנשים חייבות כיוון שאף הן היו באותו הנס נר חנוכה (שבת כ"ג ע"א) קריאת מגילה (מגילה ד' ע"א) וארבע כוסות (פסחים ק"ח ע"א).

נשים פטורות ממצות סוכה כדברי הגמרא בסוכה כ"ח ע"א "האזרח למעט נשים" ובהמשך מבואר שם מדוע אי אפשר ללמוד זאת מהכלל של פטור נשים במצוות עשה שהזמן גרמא) ויש לשאול הא דאמרינן דפטורות מסוכה אע"ג דאף הן היו באותו הנס כי בסוכות הושבתי?

כלומר גם אם יש פטור מדאורייתא מדוע שלא נחייב מדרבנן משום כלל זה (תוס' רעק"א מגילה פ"ב מ"ד).

ראשית יש להעיר שלרש"י [שבת שם] ולרשב"ם [פסחים שם] אין מקום לקושיא זאת כיוון שלדבריהם "היו באותו הנס" הכוונה - בגללם או בעזרתם נגאלו מה שנכון בפסח, חנוכה, ופורים ולא בסוכות, ופרשו אחרונים (כפות תמרים סוכה ל"ח ועוד) שפירשו כפי שפירשו כיוון שלפירוש האחר קשה קושית תוס' מסוכה ולא מצאו מנוח אלא לפרש אחרת.

ב. שגם במצוה שאינה פרסומי ניסא אך נצטוונו עליה בהקשר לנס- שייך לומר אף הן היו.

תי' נוסף כתב החת"ס (פסחים ק"ח):
 "ע"כ כמוש"כ... בעניין ענני כבוד שפלט החוטאים בעגל וכשמחל להם הקב"ה ביום הכיפורים חזר וקלטם הענן על כן עושים אז סוכות ונשים לא פלטם הענן מעולם על כן פטורות מסוכות".

שיטת הגר"א בענין ענני הכבוד

הטור בסימן תרכ"ה כתב: "אע"פ שיצאנו ממצרים בחודש ניסן לא ציוונו לעשות סוכה באותו הזמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כ"א לעשות סוכה לצל ולא הייתה ניכרת עשייתנו בהם שם במצוות הבורא..."

ומשמע שענני כבוד להם אנו עושים זכר הם העננים שהקיפו את בני ישראל מאז יציאת מצרים אולם הגר"א (שה"ש א', ד') פירש אחרת: "שכשעשו את העגל נסתלקו העננים ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן ומשה ירד ביום הכיפורים וממחרת... ציווה על מלאכת המשכן... ובט"ו התחילו לעשות ואז חזרו ענני כבוד ולכך אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי".

והקשה מהר"ם בן חביב [דרשה בספר "גנזי מועדים"] מתוך הפסוקים בנחמיה פרק ט' (י"ח-י"ט): "אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלוהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדולות ואתה ברחמיך הרבים לא עזבונם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחותם בהדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם".

משמע שגם אחרי חטא העגל היו ענני הכבוד ורבים תירצו (דרשות בית ישי סוכות, ציץ אליעזר ט"ו, ס"ד [אך ע' לקמן], הגר"ח קניבסקי [מובא בהגר"א לשיה"ש מהדורת הרב ברוודא] שיש לחלק בין ענני כבוד לעמוד האש והענן [למרות שישנם מקורות בהם משמע ששני הדברים קשורים זה בזה (ע' ויעוד יש להעיר על דברי הערול"ג, שהרי תוס' הקשה מהפס', משמע שגם למ"ד סוכות ממש - קשה, והרי שם ודאי לא מדובר על נס שהציל מסכנה על כרחנו צריך לומר שתוס' למד שהכוונה שהיו באותו מצב שבעקבותיו נקבעה המצווה.] ויעויין עוד בשו"ת חת"ס הנ"ל ובחזון עובדיה הנ"ל עמוד רצ"ד בענין היחס בין סוכות ממש לענני כבוד בענין זה].

הנחשים והעקרבים ובכל יתר העננים לא הייתה שום סכנה רק לבל יכם שרב ושמש".

[ויש להזכיר מה שהביא שם בשם 'יצחק ירנן' על הרמב"ם שגם בסוכה הייתה סכנה שהיו מתים מחום השמש וזה תלוי במש"כ השו"ע והלבוש בתרכ"ה שהשו"ע הדגיש את ההצלה משמש והלבוש הוסיף ושיגנו עליהם מן האורבים' וכן יש להעיר מתירוצו של החיד"א שעושים זכר רק לענני כבוד ולא למן והבאר, כי הם פחות נצרכים ואעפ"כ נתנם הקב"ה - משמע שלא היו בסכנה בלי העננים].

ועוד יש להעיר על דברי הערול"ג, שהרי תוס' הקשה מהפס', משמע שגם למ"ד סוכות ממש - קשה, והרי שם ודאי לא מדובר על נס שהציל מסכנה על כרחנו צריך לומר שתוס' למד שהכוונה שהיו באותו מצב שבעקבותיו נקבעה המצווה.] ויעויין עוד בשו"ת חת"ס הנ"ל ובחזון עובדיה הנ"ל עמוד רצ"ד בענין היחס בין סוכות ממש לענני כבוד בענין זה].

- תירוץ נוסף לשאלת התוס' מסוכה כתב ברשימות שיעורים לגר"ד סולוביצ'יק (וכ"כ בברכת אברהם בפסחים) שהכלל אף הן וכו' נאמר: "רק כשגוף המצווה הוא פרסומא ניסא... בד' כוסות עצם המצווה הוא לספר את הנס של יציאת מצרים ע"י שתית ארבע כוסות דרך חירות... לעומת זה עצם קיום מצות סוכה אינו סיפור הנס אלא ישיבה ודירה בסוכה... ונקיימן עיקר המצווה אפילו בלי הידיעה שבסוכות הושיב הקב"ה את אבותינו כשהוציאם ממצרים...".

[והעיר המהדיר שם מדברי הב"ח (תרכ"ה) שהידיעה היא חלק מעיקר המצווה בסוכה] ובדברי התוס' שלא תירץ כך יש להסביר בשני אופנים:

א. ע"פ הב"ח שהידיעה היא חלק מהמצווה אף שיש לדון בזה כיון שעדין אין זה כחנוכה וכו' שם אפשר לומר שכל מהותה של מצווה היא פרסום הנס (ויש לעיין בזה).

פרכת המסך- פרכת המחיצה כל דבר המגין בין מלמעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך".

ואם כן פשטות הדברים שכל העננים נשארו, אמנם לעומת הגירסה הנ"ל בכוזרי המופיעה בתרגום אבן תיבון, בתרגומו של הרב קאפח כתוב: "והענן להצל עליהם ועמוד האש להנחותם".

ולעומת המילה לסכך המתפרשת כהגנה מכל צד המילה להצל משתמעת כהגנה מפני שמש בלבד, מה שנותן פתח למחשבה שרק ענן אחד נשאר, ושאר עננים סרו בעקבות החטא, אך עדין מסתבר יותר שכוונת הכוזרי שזהו האפקט המרכזי של העננים ובעצם הכוונה לענני הכבוד (ויעוין בלשון שו"ע סי' תרכ"ה שהזכיר את עניין ההגנה מפני השמש כדבר המרכזי).

ואולם ניתן לומר שהגר"א חולק על הכוזרי ואולי מפרש גם אחרת מבמדבר רבה אך הדברים מצריכים בירור שהרי גם בנחמיה נראה לכאורה שלא כדבריו.

אמנם בפירוש המלבי"ם ניתן למצוא תשובה לשאלתנו ולפרש בנחמיה שלא כמדרש והכוזרי.

שהרי בפסוק י"ז נאמר "וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך... ויתנו ראש לשוב לעבודתם במרים ואתה אלוק סליחות... לא עזבתם [י"ח]אף כי עשו להם עגל מסכה... אתה ברחמיך הרבים לא עזבתם... את עמוד הענן לא סרו וכו'".

וסדר הפסוקים אומר דורשני שהרי חטא העגל קדם לחטא המרגלים ופרש המלבי"ם: "אך כי עשו להם - הגם שלא היה זה החטא הראשון שכבר קדמו לחטוא במעשה העגל שגם אז נתחייבו כליה בכל זאת ואתה ברחמיך... שהגם שנעו במדבר ארבעים שנה היה להם העמוד אש וענן".

ומדבריו נראה שעיקר השבח כלפי הקב"ה הוא על אי הסרת העננים אחרי חטא המרגלים, אלא שהזכרת חטא העגל רק

ספרי בהעלותך סופ"י בפרוט שבעת העננים - הובא גם פסוק על עמוד האש והענן].

ויש לשים לב שבפס' י"ב נאמר: "ובעמוד ענן הנחיתם יומם ובעמוד אש לילה להאיר להם את הדרך אשר ילכו בה".

כלומר שבנחמיה מזכירים רק עמוד האש והענן מיציאת מצרים ולפי התי' הנ"ל צריך לומר שהיו גם ענני כבוד שאינם כלולים במה שהוזכר בפס' והם הגנו על ישראל סרו בחטא העגל וחזרו אחר כך אך הפסוקים כלל לא מתייחסים אליהם ואולי כיוון שמגמת הדברים הנאמרים שם על ידי ישראל היא הדגשת חסדיו של

מקום בחרו לגעת רק בנקודות המדגישות ענין זה ואילו ענני הכבוד האחרים - כיוון שסרו לתקופת מה, לא מתאימים לעניין.

ואולם במדבר רבה כ', י"ט משמע שאין לחלק בין ענני כבוד לעמודי אש והענן: "אלו כפרו בו... ואמרו אלה אלוקיך ישראל לא היה צריך לכלותן? אלא אפילו באותה שעה לא זז מחיבתן לזה להן ענני כבוד ולא פסקו מהן המן והבאר וכן הוא אומר (נחמיה ט')... ועמוד הענן לא סר מעליהם".

משמע שהמדרש מזהה את ענני הכבוד עם עמוד האש והענן (וע' בפירושו של הרב ברוודא הנ"ל שגם בזה יש שדחקו והסבירו שהכוונה לא לכל ענני הכבוד) וביותר יש להקשות על חילוק זה מדברי הכוזרי (א', צ"ז) "ולא פסק המן לרדת למזונם והענן לסכך עליהם ועמוד האש להנחותם".

וכפי שכתבו ה'אוצר נחמד' ו'קול יהודה' - הדברים לקוחים מנחמיה, ומשמע שיש שני דברים שונים ענן לסוכך עליהם ועמוד אש.

והנה דקדוק בדברי הכוזרי מצביע על כך שהענן המוזכר כאן סוכך עליהם ושמה ניתן לומר שחלק מהעננים היו וחלקם לא, אך הדבר דחוק, וכבר ביאר בקול יהודה: "באמרו לסוכך כלל כל עניני הענן, כי גם מן הצד יקרא סיכוך וכמו שכתב רש"י פרשת ויקהל

מדגישה את גודל החסד שאחרי חטא המרגלים. ומסתייעת הבנה זו מהדגשת הפסוק שהעמודים עזרו ללכת, ואם מדובר על התקופה שאחרי חטא העגל הרי לא זזו מהר סיני עד לכ' אייר בשנה השניה וכלל לא הוצרכו אש וענן, אך לדברי המלבי"ם מובן שהרי עוסקים כאן בשנים שאחרי חטא המרגלים.

ולפי זה יש להעיר על תי' האחרונים הנ"ל שעמוד האש והענן לא סרו ושאר עננים כן, שאם כן דווקא אותם עננים שלא נצרכו נשארו ואילו הנצרכים יותר - נעלמו וזאת מדוע? (אא"כ נגיד על האש שהוצרך להאיר במקומם, אך מהפסוק משמע שהעיקר הוא ההנחיה בדרך) אלא אם כן נאמר שאלו בדיוק דברי הגר"א - שהעננים החשובים והנצרכים סרו ורק הפחות משמעותיים נשארו, וזאת כדי לבטא את הקשר הקיים גם בזמן החטא - באופן מסוים, אך עיקר גילוי הקשר המתבטא בענני כבוד באמת לא, ולפי זה יש לומר כפי שכתבנו לעיל שמראש הוזכרו בפי העם רק אותם עננים שהיו ונשארו כדי להדגיש את מה שהיה ונשאר ולא את שהיה וסר.

ראשית יש להעיר שהביטוי 'ענן הכבוד' המטריד את הציץ אליעזר אינו כל כך בעייתי ויש הגורסים בדברי עבודת הגרשוני 'זוה הוא ענין הכבוד' (עי' זמן שמחתנו לגר"ד כהן עמ' ה'). אך גם בלי ביטוי זה, לא הבנתי כיצד ניתן לומר שיש כאן הוספה על דברי הגר"א, והגר"א לא דבר על ענני כבוד הרי בשיר השירים בוודאי כתב הגר"א שעוסק בענני כבוד המוזכרים בעניינו של חג הסוכות, ונראה שאמנם ענני הכבוד מבטאים לפי הגר"א עניינים מהותיים וחשובים מעבר להגנה וכו' אך בכל אופן אלו אותם ענני כבוד המוזכרים בש"ס ויש צורך ליישב את הפסוקים בנחמיה.

ולפי זה יש להעיר על תי' האחרונים הנ"ל שעמוד האש והענן לא סרו ושאר עננים כן, שאם כן דווקא אותם עננים שלא נצרכו נשארו ואילו הנצרכים יותר - נעלמו וזאת מדוע? (אא"כ נגיד על האש שהוצרך להאיר במקומם, אך מהפסוק משמע שהעיקר הוא ההנחיה בדרך) אלא אם כן נאמר שאלו בדיוק דברי הגר"א - שהעננים החשובים והנצרכים סרו ורק הפחות משמעותיים נשארו, וזאת כדי לבטא את הקשר הקיים גם בזמן החטא - באופן מסוים, אך עיקר גילוי הקשר המתבטא בענני כבוד באמת לא, ולפי זה יש לומר כפי שכתבנו לעיל שמראש הוזכרו בפי העם רק אותם עננים שהיו ונשארו כדי להדגיש את מה שהיה ונשאר ולא את שהיה וסר.

והנה כדברי הגר"א כתב גם מהר"ם בן חביב (מובא בספר הזכרון 'גנזי מועדים' ובזמן שמחתנו עמ' י"ב) בשם ספר לבנת הספיר: "שבעוון העגל נסתלקו ענני כבוד... והייתה חזרתם אחרי שנצטוו במשכן וכו'".

תירוץ נוסף לשאלה על הגר"א כתב הציץ אליעזר (ט"ז, כ') [והסכים עמו הגר"ע יוסף (חזון עובדיה סוכות עמ' צ"ט)] ע"פ אחיינו של הגר"א בספר עבודת הגרשוני על שיר השירים שהביא את דברי הגר"א והרחיב: "ששורש הטעם של מצות סוכה הוא על מה שחזר שקב"ה ונתרצה לשכון בתוך בני"ו ולא למסור אותם למלאך כמו שאמר בתחילה... רק שהשכינה תהיה תמיד בתוכם וליישב בצילו".

וכן הובא בשם הבן איש חי (מעייני הישועה - הגר"מ אליהו) אך חשוב לציין שהחתם סופר (דרשות י"א דף כ"ט) כותב דברים דומים ואולי מתוך שימת לב לפסוקים בנחמיה הבין את הדברים באופן שונה:

ולפי זה כותב הציץ אליעזר: "יוצא שלא אמר בזה הגר"א ז"ל כלל בנוגע לענני הכבוד כי אם על חזרת שכינה בישראל ולא למסור אותם למלוך וא"כ יורדת כל הקושיא מנחמיה".

"עיקר שמחת החג היא על יום סליחה של יה"כ... והנה הראיה הברורה שזכינו ביה"כ ליום סליחה נלע"ד כי החוטאים בעגל פלטם ענני הכבוד וכשנסלח להם ביה"כ ויחד משה מחרת יה"כ... והם הביאו

אך ממשיך ומביא "אמנם בפירוש עבודת הגרשוני... ממשיך... וזה פירוש הכתוב כי

אליו נדבה... והיא הייתה ליל א' של סוכות... ואז כשנגמרה נדבת המשכן נגמרה סליחת יה"כ וקלט הענן שכבר פלט וע"כ יושבים בסוכה זכר לענני כבוד שקלטם ושהוא סימן על סליחת יה"כ".

והדברים נפלאים שהרי הם דומים לדברי הגר"א מבחינה עקרונית, אך במקום לדבר על העלמות ענני הכבוד מדבר החת"ס על תפקודם וקליטתם, ומשמע שהעננים עצמם נשארו, ולפי זה מחד יש לשבח את הקב"ה על אי העלמתם של העננים המצביע על יחסו של הקב"ה לעמו אף בעת חטאם שהרי אם מנותק הקשר אמורים העננים לסור לגמרי – אך מאידך פעולתם פסקה בגלל החטא.

אלא שהדברים מצריכים עדיין ברור שהרי בפסוקים משמע שהעננים גם תפקדו וכ"מ בכוזרי (ואולם בלשון המדרש 'לווה להם ענני כבוד' אפשר בדוחק לפרש כחתם סופר). ולשם הבנת הדברים יש להוסיף נתון נוסף המופיע בחתם סופר (פסחים ק"ח) שהנשים לא נפלטו מהענן מעולם ואולי לפי זה יש לומר שזהו השבח בנחמיה שהעננים המשיכו לתפקד אמנם רק למי שהיה ראוי לכך אך סו"ס זה מבטא את חסו של הקב"ה אף בעת החטא וע"כ..

ישוּב נוסף לשאלה על דברי הגר"א מהפסוקים בנחמיה כתב הרב ישראל אליהו ויינטרוב [מופיע בספר "חזון למועד" לרא"ל שפירא תשס"ז עמוד ט'] : "עייין בפתחת הרמב"ן לשמות שכתב שנקראו גאולים רק בעת שחזרה שכינה על המשכן וחזרו למעלת אבותיהם. מבואר דזהו עיקר ענינם דענני כבוד... ודברי הגר"א... נאמרו בעיקר על תופעה זו דהעננים שהוא ממהלך דחזרו למעלת אבותיהם והן הן המרכבה. וגדר זה של עננים הסתלק עם העגל בהפרם את הברית דמתן תורה שנכרת עמהם בפרשת משפטים אילולי כן היו נגלים והם חזרו רק בתחילת בניית המשכן ששם התחיל הנגד כל עמך אעשה נפלאות וכו' ונפלינו וכו' אבל

המדרש רבה... מדבר על גדר השמירה. וצ"ל שהיה להעננים בהיותם במדבר מכל שמש ומזיק וזה באמת לא נסתלק מהם הגם שהיו ראויים להסיר מהם כל גדר הכרוך עם חיבתם, בעת שמרדו".

נקודות חיבור בין הפרקים השונים

מתוך דברי הגר"א הנ"ל ובפרט כפי שנתבארו בספר עבודת הגרשוני עולה שענינם של ענני הכבוד אינו רק ההגנה הפיזית כשלעצמה, ואף לא רק ביטוי להשגחה מיוחדת על ישראל שלא קיימת אצל אומות העולם, אלא ביטוי ומימוש למדרגת הקשר העמוק והמהותי בין ישראל לאביהם שבשמים שהתגלה באותו עת ומהווה נדבך מרכזי בהבנת עניינם של ישראל קוב"ה וארייתא בכתבי הגר"א מדרשו מצויות מספר התייחסויות לעניין מהותי זה (יעוין 'אבן שלמה' לגר"ש ברוודה על פירוש הגר"א לשיה"ש עמ' כ"ד, ז' וזמן שמחתנו' לגר"ד כהן מאמר א').

נזכיר מעט מהדברים בביאורו לתקוני זוהר (מ"ז ע"א ד"ה כגונא דקדמייתא) כתב הגר"א: "עין מש"כ במקום אחר כי בזמן הסוכות היה אחר שנתרצה להם הקב"ה ואמר למשה נגד כל עמך אעשה נפלאות והוא ענני הכבוד ששרו עליהם בקביעות".

וברוח החיים לגר"ח מוואלז'ין (אבות ג', ה') כתב: "הנה במתן תורה זכו לשלושה דברים חירות ממלאך המות ומשעבוד גלויות ושתשרה שכינה ביניהם ובעגל הפסידו שלושתן ונזכר גלות, ואכן תמותן והורד עדיים מעליהם- זה סילוק שכינה כי אור השכינה הוא הכתר אשר על ראשיהם והנה אלו הב' מיתה וגלות נשאר אך שתהיה שכינה שורה בישראל חזרה ע"י בקשת משה ונפלינו אני ועמך כמבואר בברכות ז', א'".

לפי זה כתב 'בזמן שמחתנו' ליישב את שאלת החיד"א (ראש דוד אמור) מדוע לא נעשה זכר למן ולבאר כמו שנעשה לענני

ישראל לקב"ה. השנייה שנרמזה לעיל מצויה גם בדרך ה' לרמח"ל (ד', ח'): "ענני הכבוד... מלבד תועלתם בגשמיות... עוד הייתה תולדה גדולה נולדת מהם בדרכי הרוחניות והוא כמו שעל ידי העננים ההם היו נמצאים ישראל מובדלים לבדם ונשואים מן הארץ כן היה נמשך להם מציאות הארה המשכנת אותם לבד, נבדלים מכל העמים ומנשואים ומנושלים מן העולם הזה עצמו ועליונים ממש על כל גויי הארץ ודבר זה נעשה בשעתו לישראל להגיע את המעלה העליונה הראויה להם ונמשכת תולדתו זאת לכל אחד מישראל לדור דורים שאמנם אור קדושה נמשך מלפניו יתברך ומקיף כל צדיק מישראל ומבדילו מכל שאר בני האדם ומנשאו למעלה מהם ומשימו עליון על כולם, ומתחדש דבר, זה בישראל בחג הסוכות ע"י הסוכה", (אך עם הדמיון יש לשים לב להדגשת הגר"א שמדובר ביצירת הקשר אחרי ניתוק מסוים - דבר המבטא את עומק החיבור) מסתבר שמה שנכתב לעיל לגבי שאלות החיד"א והרא"ם לאור דברי הגר"א יוכל להאמר גם לדעת רמח"ל.

הכבוד: "כי הזכר שהוקבע לענני כבוד אינו רק זכר למה שזכר לעננים עצמן אלא יש כאן זכר לעניין הרצון שנתרצה להם הקב"ה לאחר חטא העגל להשרות שכנתו בתוכם במדבר בכניין המשכן".

וכעין זה כתב בדרשות 'בית ישי' להגר"ש פישר (ח"א עמ' קע"ג) ושמה לדרך זו ניתן להבין כיוון ישוב לשאלת הרא"ם דלעיל פרק א' ולומר שככל שהנקודה המרכזית הופכת להיות המדרגה הרוחנית המתבטאת בענני הכבוד ולא הם כשלעצמם - חשוב פחות לתורה להצמד לפרטי העננים ואילולי שראינו ישובים כעין אלו בפרק א' לא היינו מעלים בדעתנו לומר זאת אך ע"ג מה שנאמר שם - אולי ניתן לומר כך.

בפרק ב' הוזכרו דברי החתם סופר המוציא את הנשים 'מאותו הנס' מתוך ראיית העננים שחזרו אחרי חטא העגל כמוקד העניין ואף בזאת רואים אנו קשר מסויים בין הדיונים הנפרדים שדנו בהם.

חשוב לציין שהבנה דומה להבנת הגר"א הרואה בענני הכבוד ביטוי למדרגת הקשר בין

בו נגמרים היחודים מכל הרגלים

כתיב שלש רגלים תחוג לי בשנה, ובשמיני עצרת לא כתיב לשון רגל, אכן הוא רגל בפני עצמו שבו נגמרים ומתייחדים כל היחודים מכל הרגלים ומכל השנה, שעם בני ישראל מיחודים יחודים שונים בכל רגל מהשלש רגלים, ושמיני עצרת הוא רגל בפנ"ע להתאסף בו כל היחודים. (ברכת דוד)

תכלית כל החודש כולו

הנה כל המעשים שאנו עושים בחודש זה, ר"ה ויוה"כ שופר סוכה ולולב, תכלית הכל הוא בשביל שמיני עצרת, שאנו מתייחדים עם הבורא ב"ה באחדות גמורה. (מאור עינים)